

MASARYKOVA UNIVERZITA

Geografie obyvatelstva a sídel

*Mechanická měna
obyvatelstva, struktura
obyvatel*

Obsah přednášky

- Mechanický pohyb obyvatel (mobilita)
- Celkový přírůstek obyvatel
- Struktura obyvatel dle biologických znaků
- Struktura obyvatel dle sociálně-kulturních znaků.

Mechanický pohyb

- ☞ = mobilita
 - ☞ Změna v zařazení jedince v nějakém systému určených jednotek (útvary).
 - ☞ Sociální mobilita (profesní, sociální, kulturní skupiny).
 - ☞ Prostorová mobilita (prostorové – regionální struktury).
1. Periodicita a délka trvání: a) trvalé b) dočasné (denní, týdenní, měsíční, sezónní).
 2. Směr pohybu: koncentrační, dekoncentrační, neutrální.
 3. Organizace pohybu: živelný, plánovaný, řetězová migrace.

Mechanický pohyb

- **Mechanický pohyb** obyvatelstva nebo také prostorová, regionální či geografická mobilita obyvatelstva zahrnuje všechny typy přemísťování (změny lokalizace) člověka.

4 Typy:

- Migrace (stěhování) obyvatelstva
 - Dočasné změny pobytu (sezónní migrace)
 - Dojížd'ka do zaměstnání
 - Nepravidelné dočasné pohyby obyvatelstva
-
- Migrace – dvojsměrný pohyb obyvatel

Mechanický pohyb

- ❏ Příčiny a motivace: ekonomické a mimoekonomické (politické, kulturní, náboženské, environmentální...), push a pull faktory.
- ❏ Početnost skupin: individuální, skupinové, masové.
- ❏ Prostorový průběh: přímé, po etapách, hierarchický charakter.
- ❏ Vnitřní a zahraniční – rozdíl v metodikách zjišťování, spolehlivosti dat, způsobech evidence, různá kvalita dat a jejich problematická srovnatelnost.

Vnitřní migrace

- ❏ Registruje se v ČR od r. 1950.
- ❏ Hlášení o stěhování.
- ❏ Čtvrtletní publikace v Pohybech obyvatelstva.
- ❏ Stěhování přes hranice obcí a v Praze přes hranice urbanistických obvodů.

Vnější (mezinárodní) migrace

- ❏ Příčiny migrací se mění v čase, obecně roste význam ekonomických, ekologických a politických příčin
- ❏ Sociálními, psychologickými a ekonomickými příčinami migrací se zabývá BEHAVOIRALNÍ GEOGRAFIE.
- ❏ Důsledky migrací: mění se celosvětové rozmístění obyv., jeho struktura.
- ❏ Rozdílný dopad pro imigrační a emigrační oblast (demografický, ekonomický).
- ❏ Organizace a servery zabývající se migracemi: UN.org/popin, IOM.int, IOM.cz, UNHCR.ch, cizinci.cz, migraceonline.cz.

Významné migrace

- ❑ Stěhování národů (5. – 6. st.).
- ❑ Emigrace do zámoří - 1820 – 1959 imigrovalo do USA 41,5 mil. obyvatel, do Kanady 1851 – 1957 asi 7,5 mil. osob.
- ❑ Mezikontinentální pohyb černochoů z Afriky do Ameriky (1520 – 1850) - 10 – 20 mil. obyvatel.
- ❑ V letech 1840 – 1947 emigrovalo z Číny asi 12 mil. osob, především do Thajska, Malajsie, Indonésie, Singapuru a Vietnamu.
- ❑ Vytvoření Izraele = 1,2 mil. palestinských uprchlíků.
- ❑ Přes třicet milionů lidí bylo vysídleno nebo zlikvidováno během druhé světové války.
- ❑ V poválečném období vysídlení asi deseti milionů Němců z východní Evropy.
- ❑ Masová nucená migrace následovala rozdělení Indie a Pákistánu, které si vynutilo přesuny téměř 18 milionů lidí.
- ❑ V osmdesátých a devadesátých letech - vlny migrace v Somálsku a Etiopii (občanská válka a sucha), v Kurdistánu (z Iráku do Turecka a Iránu), v Jugoslávii.
- ❑ Významné jsou také pracovní migrace (SRN, Turecko, arabské státy).

Významné migrace do USA

PŮVOD EMIGRANTŮ	1820-1860 (%)	1861-1890 (%)	1891-1920 (%)	1921-1960 (%)
stará evropská imigrace	91,2	76,0	25,0	37,3
nová evropská imigrace	0,7	11,5	63,3	21,0
EVROPA CELKEM	91,9	87,5	88,3	58,3
AMERIKA	3,6	9,6	8,4	37,0
ASIE	0,8	2,5	2,8	3,6
AFRIKA A OST.	3,7	0,4	0,5	1,1

Přistěhovalí

- osoba, jenž se přistěhovala do určité územní jednotky (obec, město, kraj, ČR).
- Nutná změna trvalého bydliště!!!!!!
- = imigrace

Vystěhování

- ⇒ osoba, jenž se vystěhovala z určité územní jednotky (obec, město, kraj, ČR).
- ⇒ Nutná změna trvalého bydliště!!!!!!
- ⇒ = emigrace

Další pojmy

- ❏ **Reemigrace** - návrat emigrujících obyvatel do původního prostoru.
- ❏ **Repatriace** – přestěhování obyvatel do těch prostorů, z kterých se násilně nebo dobrovolně vystěhovali. Přípravená a organizovaná a může být dobrovolná nebo vynucená.

Základní ukazatele

- **Hrubá migrace** (objem migrace) – suma osob, které se zúčastňují migrace v určité územní jednotce.
 - hrubá emigrace (suma všech emigrantů)
 - hrubá imigraci (suma všech imigrantů)

- **Intenzita migračního obratu**
 - $IMO = M/S$

 - M = všichni migranti (emigranti + imigranti)
 - S = střední stav obyvatelstva

Migrační saldo

- Rozdíl mezi počtem imigrantů a emigrantů.
- Kladné hodnoty znamenají, že území získává obyvatele migrací, záporné nám indikují, že migrací obyvatele ztrácí.

$$\text{➤ } MS = I - E$$

- I = imigranti
- E = emigranti

Současné trendy migrace

- ❏ Poč. 21 století žilo mimo svoji mateřskou zemi na světě 175 mil. Lidí.
- ❏ Velmi nerovnoměrně rozmístění – 1/2 ve vyspělých a 1/2 v rozvojových zemích (jenom v zemích G7 1/3!), v zemích západní Evropy cca 20 milionů.
- ❏ Ročně jich přibývá 2 – 4 miliony, podíl migrantů na celkovém obyvatel Země asi 2 %.
- ❏ Většinu tvoří ekonomičtí migranti, ale 30 milionů jsou uprchlíci (podle Ženevské konvence).

Příčiny a důsledky migrace

- ❑ Tradiční rozdělení na bohatý Sever a chudý Jih a prohlubování těchto rozdílů v čase.
- ❑ Ekologické faktory, mnohde „demografický tlak“.
- ❑ Politická nestabilita, konflikty a spory.
- ❑ Psychologické aspekty (modernizace společnosti, snaha poznávat nové ...).
- ❑ Vliv na cílovou populaci: na politické, ekonomické, sociální, demografické a kulturní prostředí.
- ❑ „není nic trvalejšího, než dočasná pracovní migrace“ (*Martin, 1994*)
- ❑ Díky procesu globalizace vyvstává potřeba koordinovat migrační politiku na nadnárodní, kontinentální úrovni.

Evropa

Rozdělení Evropy na regiony s výrazně odlišným migračním chováním:

- ❏ Země bývalé Jugoslávie, kromě Slovinska.
- ❏ Západní Evropa.
- ❏ Země Visegrádu, Slovinsko a Pobaltí.
- ❏ Ostatní postkomunistické země včetně býv. SSSR.
- ❏ Rusko.

Integrace cizinců

- ❖ **Multikulturní** – Švédsko, Austrálie, Kanada – „všem stejná práva ve všech sférách“ – cizinci zůstávají i po několik generací neasimilováni.
- ❖ **Diskriminační („differential exclusion“)** – Německo, Švýcarsko, Rakousko atd. – začlenění imigrantů do urč. společenské sféry (trh práce), ale znemožnění získání občanství, participace na veřejném životě.
- ❖ **Asimilační model** – Francie – příliš se neosvědčil – proces jednostranné adaptace.

Další druhy migrace

- ❏ Dojížd'ka – za prací, do škol, za službami, za kulturou atd.
- ❏ Evidence v rámci SLDB od r. 1961 u pracovní doj. a doj. do škol.
- ❏ Doj. za službami, za rekreací... – výběrová šetření.
- ❏ Nepravidelné pohyby: hlavně cestovní ruch.
- ❏ Komplexní pohled: přechod od relativně nevratným k přechodným formám.

Celkový pohyb obyvatelstva

- Výsledek přirozeného a mechanického pohybu.
- Charakteristika krátkodobého i dlouhodobého vývoje populace, použití v prognózách vývoje obyvatelstva.
- *Celkový přírůstek* nebo *úbytek* obyvatelstva se skládá z **přirozeného přírůstku** a **migračního salda** dané územní jednotky v určitém časovém období.

celkový přírůstek = porodnost – úmrtnost + imigrace – emigrace

Celkový pohyb obyvatelstva

- Relativní údaj na 1000 obyvatel středního stavu:

$$P_p = \frac{N - M + I - E}{S} \times 1000$$

- N = porodnost
- M = úmrtnost
- I = imigrace
- E = emigrace
- S = střední stav obyvatelstva

Celkový pohyb obyvatelstva

→ Celkový počet obyvatel v čase t (S_t) je potom výsledkem bilance určitého počátečního stavu obyvatelstva v čase o (S_o) a všech čtyřech složek pohybu v časovém intervalu mezi o a t .

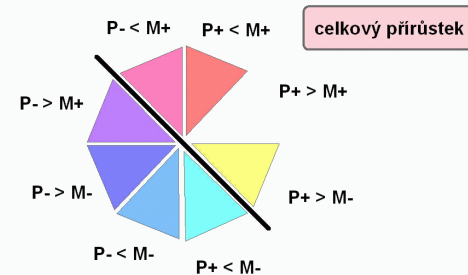
→
$$S_t = S_o + N - M + I - E$$

Webbova typologie

- Pohyb obyvatelstva - přirozený přírůstek (PP), přirozený úbytek (PU), migrační přírůstek (MP) a migrační úbytek (MÚ).
- ***Celkový přírůstek:***
 - typ A – kde $PP > MU$
 - typ B – kde $PP > MP$
 - typ C – kde $MP > PP$
 - typ D – kde $MP > PU$
- ***Celkový úbytek:***
 - typ E – kde $PU > MP$
 - typ F – kde $PU > MU$
 - typ G – kde $MU > PU$
 - typ H – kde $MU > PP$
- Aplikace na územní jednotky.

TYOLOGIE OKRESŮ PODLE VÝVOJE POČTU OBYVATEL V ROCE 2005

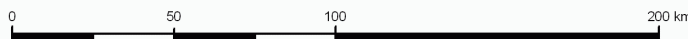
Jaroslav Maryáš

P = přirozený přírůstek
M = migrační saldo

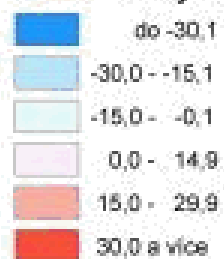
GaREP, Brno 2007

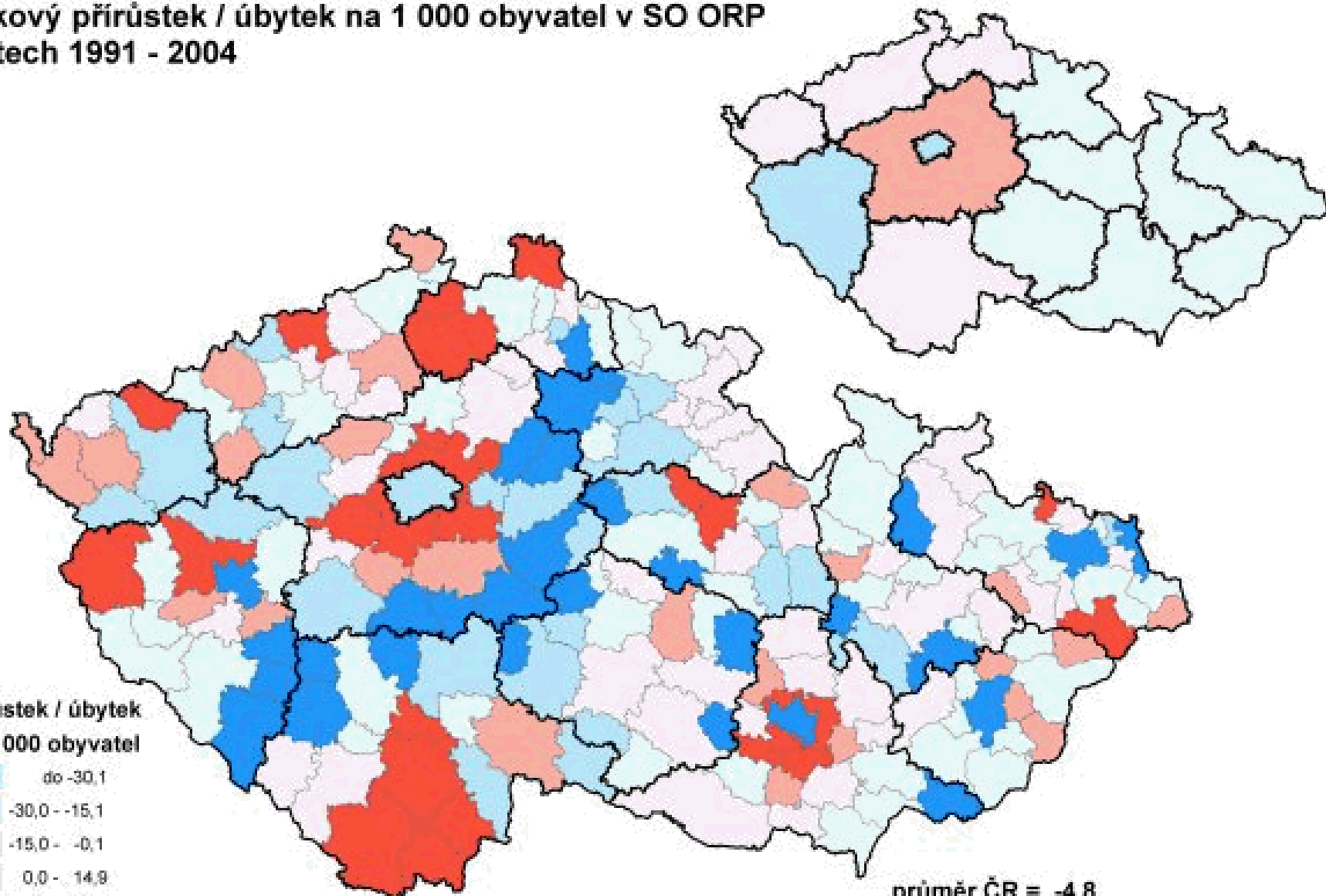
pramen: ČSÚ Praha, 2005

Celkový přírůstek / úbytek na 1 000 obyvatel v SO ORP
v letech 1991 - 2004

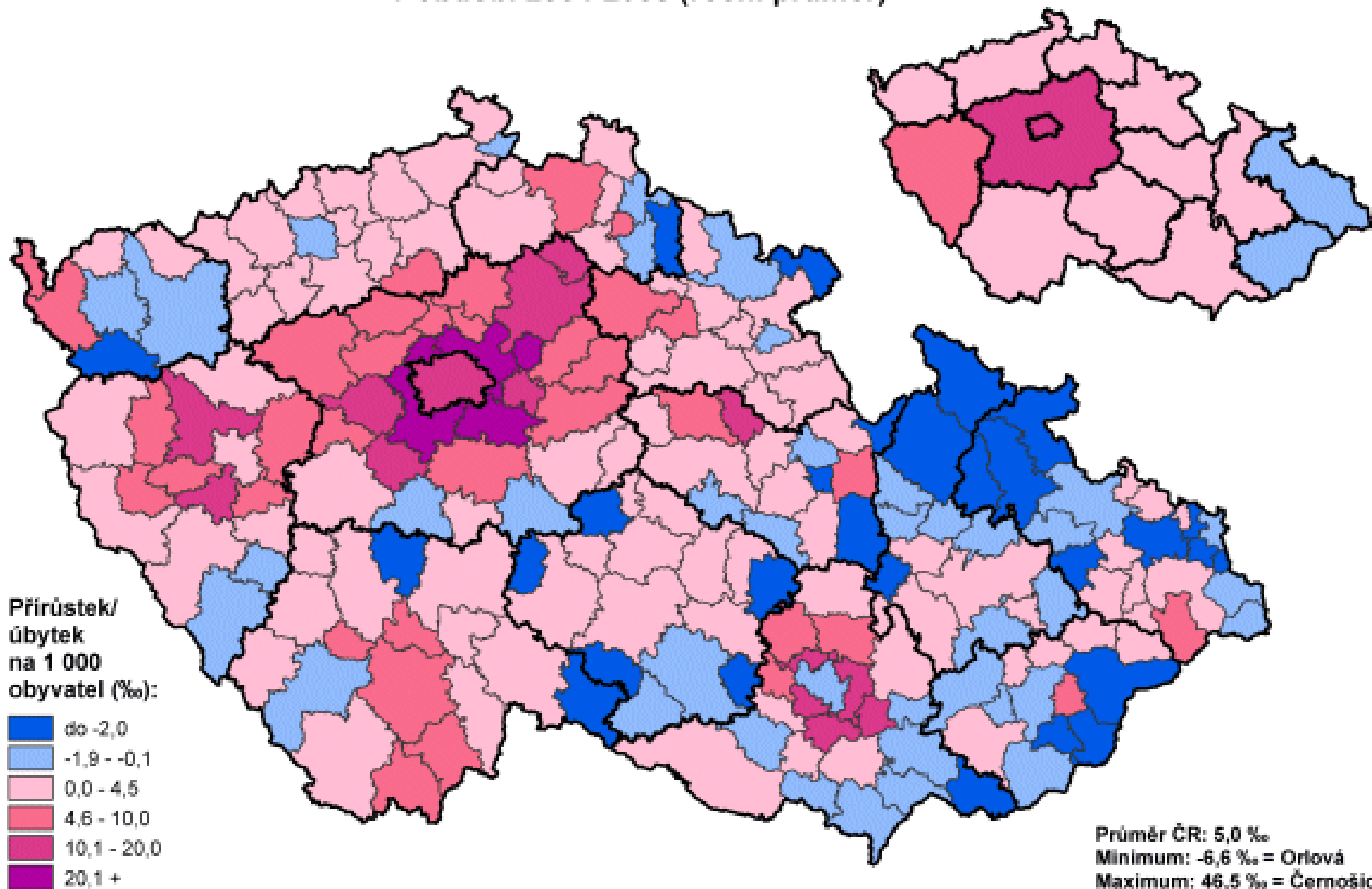
přírůstek / úbytek
na 1 000 obyvatel

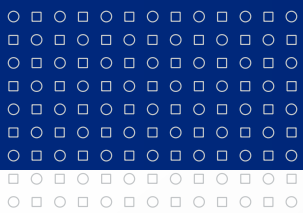

průměr ČR = -4,8
minimum: -72,5 = Votice
maximum: 311,4 = Lysá nad Labem

Celkový přírůstek/úbytek na 1 000 obyvatel v SO ORP
v období 2004-2008 (roční průměr)

Struktura obyvatel

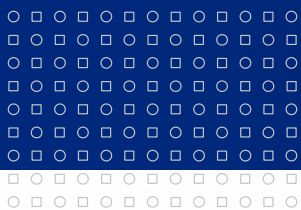

Struktura obyvatel

- Ukazatelé statické x dynamické.
- Uplatnění při populačních prognózách.
- Používá velké množství různých znaků a analytických i interpretačních technik.

Dělení dle:

- 1. biologické znaky** (struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku, zdravotního stavu, rodinného stavu apod.);
- 2. ekonomické znaky** (struktura podle ekonomické aktivity, povolání a zaměstnání, sociální struktura apod.);
- 3. kulturní znaky** (struktura podle vzdělání, národnosti, jazyková, religiózní struktura apod.).

Struktura obyvatel dle biologických znaků

Struktura obyvatel dle pohlaví

- Na základě struktury podle pohlaví se sestavují specifické ukazatele pro vyjádření mnoha procesů (např. úmrtnosti, plodnosti, sňatečnosti atd.) a používají se i při konstrukci měr reprodukce, úmrtnostních tabulek a dalších demografických modelů.
- Vyjadřuje dvěma způsoby – feminita a maskulinita.
- Muži tvoří cca 50,2% a ženy 49,8% celosvětové populace.
- Ve většině evropských států, v USA a bývalém SSSR je převaha ženského obyvatelstva, naopak převaha mužů je především v Indii, v některých islámských státech, v Hongkongu a Singapuru.

Struktura obyvatel dle pohlaví

☞ Index feminity (I_f):

$$I_f = \frac{\check{Z}}{M} \times 1000$$

- ☞ \check{Z} = počet žen
- ☞ M = počet mužů

☞ Index maskulinity (I_m):

$$I_m = \frac{M}{\check{Z}} \times 1000$$

- ☞ M = počet mužů
- ☞ \check{Z} = počet žen

Struktura obyvatel dle pohlaví

- ☒ Možnost vztažení také k určité věkové skupině – specifické indexy.
- ☒ Větší rozdílnosti v početních podílech mužů a žen vznikají v důsledku působení tří základních faktorů:
 1. rozdílnost v počtu rodičích se chlapců a dívek,
 2. rozdílnost v úmrtnosti mužů a žen,
 3. působení migračních procesů.
- ☒ Poměr pohlaví při narození tzv. **sekundární sex ratio** se pohybuje v rozmezí 104 – 107 chlapců na 100 děvčat.
- ☒ Vzhledem k tomu, že ženy se dožívají vyššího věku než muži, dochází především ve vyšších věkových skupinách k výraznější početní převaze žen (feminizaci).

Struktura obyvatel dle věku

- ☒ Populaci tak rozčlenil na tři základní věkové skupiny:
 1. dětská složka populace (věk 0 – 14 let)
 2. reprodukční složka populace (věk 15 – 49 let)
 3. postreprodukční složka populace (věk 50 a více let)

- ☒ Klasifikaci věkových struktur provedl švédský demograf **Axel Gustav Sundbärg** (1857 – 1914) na přelomu 19. a 20. století.

- ☒ 15 – 49 = fertilní věk.

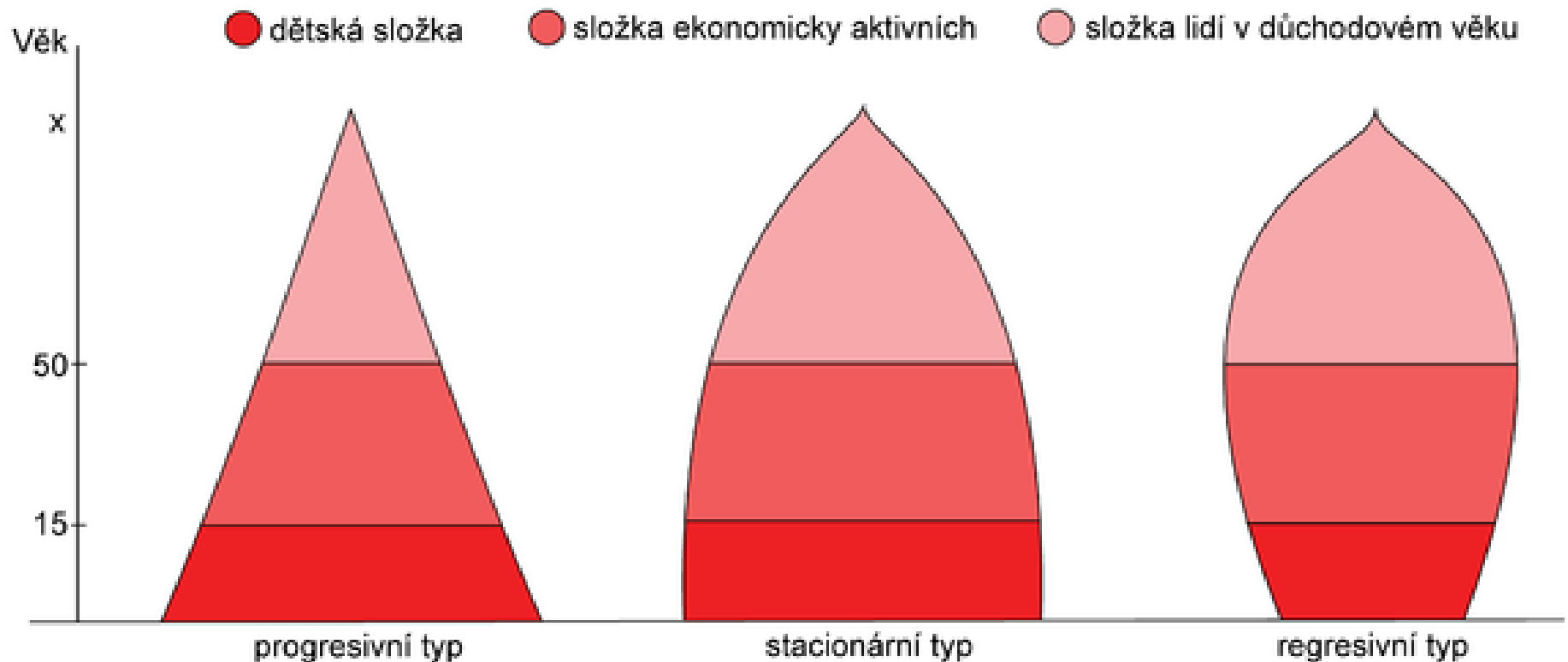
Věková pyramida

- ❏ Nejčastěji používaný způsob interpretace věkové struktury obyvatelstva.
- ❏ Podstatou věkové pyramidy jsou dva spojené grafy – histogramy četnosti mužů (levá část grafu) a žen (pravá část grafu).
- ❏ Na horizontální ose se zobrazuje počet obyvatel a na vertikální věkové kategorie.
- ❏ Obvykle sestavuje se pro jednotlivé věkové ročníky obyvatelstva nebo pro pětileté věkové kategorie.
- ❏ Mohou nabývat různých varů.

Sunbärgova klasifikace

- ☒ Podle výše podílu zastoupené dětské či postreprodukční složky v populačním souboru určil tři populační typy:
1. **Progresivní typ** s výraznou převahou dětské složky (okolo 40%), projevuje širokou základnou pyramidy a předpokládá se rozšířená reprodukce obyvatelstva. Každý další ročník je početnější.
 2. **Stacionární typ**, kde podíly dětské a postreprodukční složky jsou vyrovnány.
 3. **Regresivní typ**, kde složka postreprodukční (okolo 30%) výrazně převažuje nad zastoupením složky dětské. Pyramida má zúženou základnu, která je důsledkem zmenšování počtu narozených.

Sunbärgova klasifikace

Základní celosvětové trendy

- ❑ Podíl dětské složky činí 30%.
- ❑ V hospodářsky vyspělých zemích světa činí tento podíl pouze 18%, zatímco pro méně vyspělé země dosahuje hodnoty 33%.
- ❑ V západní, střední a východní Africe převyšuje podíl dětí na celkové populaci 44%, v zemích západní Evropy naopak dosahuje pouhých 17%.
- ❑ V zemích EU naopak výrazně roste zastoupení obyvatel starších věkových skupin - Itálie 24,1% a Belgie 22,1%. Např. ČR měla v roce 2000 18,4% obyvatel starších 60 let.

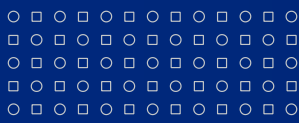
Demografické stárnutí populace

Demografické stárnutí populace

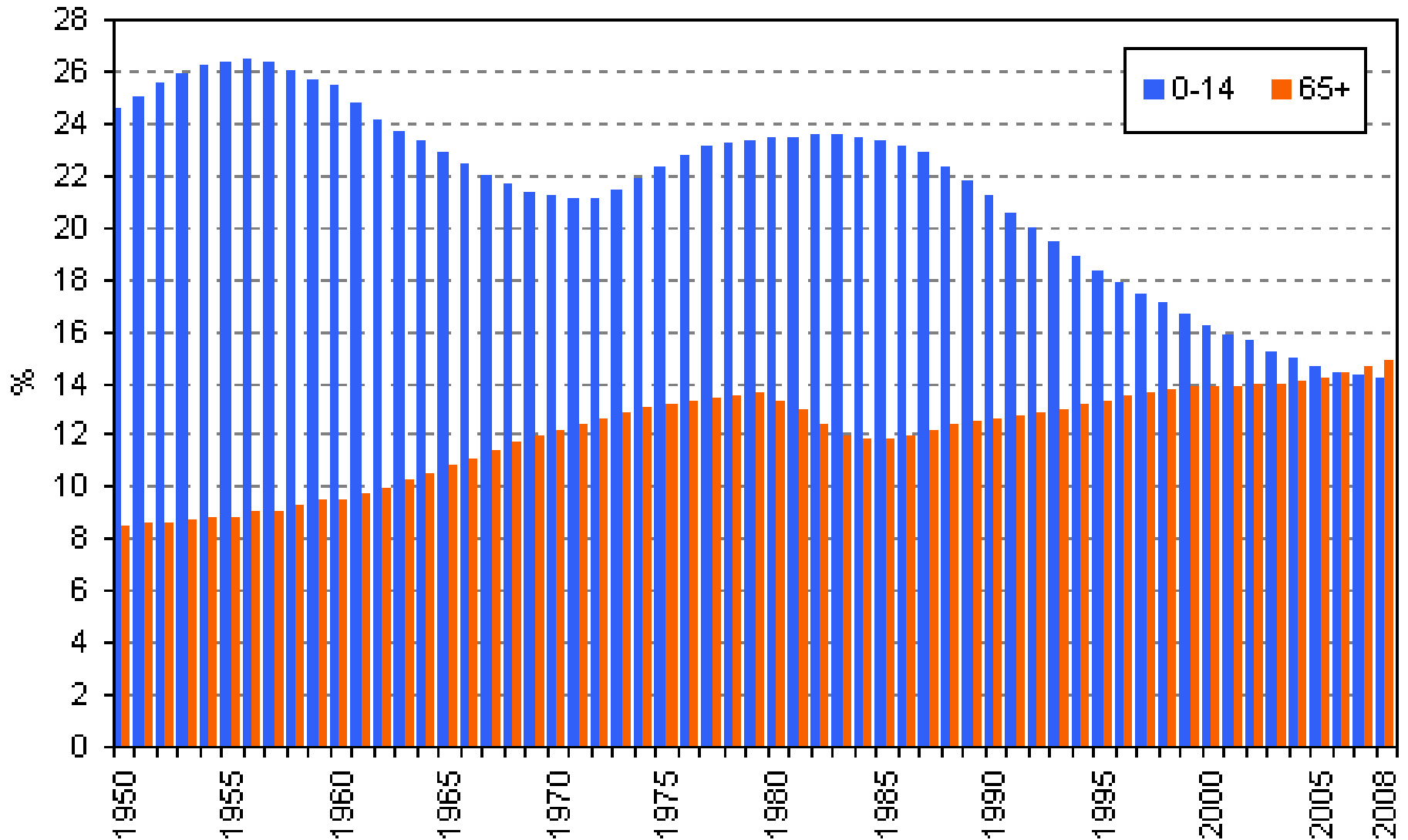
- Snižování plodnosti žen.
- Snižování podílu dětské složky v souboru obyvatel.
- Přibývání obyvatel v postreprodukčním věku.
- **Index stáří** (I_s): - poměr postreprodukční a dětské složky obyvatelstva.

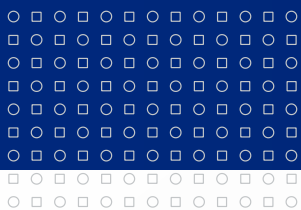
$$I_s = \frac{P_p}{P_{0-14}} \times 100$$

- I_s = index stáří
- P_p = poproduktivní obyvatelstvo
- P_{0-14} = předproduktivní obyvatelstvo

Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65 a více let v letech 1950-2008

Struktura obyvatel dle sociálně-ekonomických znaků

Bohatý Sever x Chudý Jih

- ❏ V lidských souborech lze nepochybně nalézat nepřeborné množství nejrůznějších vztahů, souvislostí a studovat jejich funkčnost.
- ❏ **Nová funkčnost jakékoliv prostorové struktury bezprostředně souvisí s novou organizací prostoru.**

Současné trendy

- V zemích Bohatého Severu, kde náleží státy G7 a většina zemí OECD jsou ve vztahu k nejchudším zemím světa vytvářeny nerovné podmínky pro řešení ekonomických, sociálních a politických problémů.
- Neexistence volné soutěže a přístupu k „vysokým technologiím“, které jsou v rozhodující míře monopolizovány zeměmi Bohatého severu.
- Suroviny a kreativní lidské zdroje jsou naopak z nejchudších zemí světa odčerpávány.
- Dluhy nejchudších zemí dosáhly výše 2,7 bilionu USD.
- Vynakládání astronomicky vysokých finančních částek na reklamu a zbrojení zemí Bohatého Severu a nedostatek finančních prostředků ke zlepšení vzdělanosti, zdravotního stavu obyvatel a odstranění hladu a bídy nejchudších zemí světa.
- Konzumní způsob života orientovaného na hromadění peněz a majetku.

Ekonomická struktura

- Mezi nejdůležitější klasifikace obyvatelstva na základě ekonomických znaků patří členění podle **ekonomické aktivity** obyvatelstva.
- Ekonomicky aktivní obyvatelstvo** - všechny osoby zaměstnané nebo hospodářsky činné, v současnosti nezaměstnané hledající práci, dále ženy na mateřské dovolené, pracující důchodce a tzv. osoby zdržené od povolání (např. vojáci základní služby).
- Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo** - osoby nezávislé a závislé na živiteli - děti do 15 let, ženy v domácnosti, které nemají žádný zdroj příjmu a také učni a studenti.

Ekonomická struktura

- ▣ **Osoby zaměstnané** – všechny osoby 15-ti leté a starší, které ve sledovaném období patřily mezi placené zaměstnané (na základě pracovního poměru, dohody o provedení práce resp. pracovní činnosti, případně na základě jiného smluvního vztahu) nebo tzv. sebezaměstnané (pracující ve vlastní firmě, vypomáhající členové domácností a členové produkčních družstev).

Ekonomická struktura

- ☒ ***Osoby nezaměstnané*** – všechny osoby 15-ti leté a starší, které ve sledovaném období souběžně splňovaly následující podmínky:
1. byly bez práce, což znamená, že nebyly ani v placeném zaměstnání, ani nebyly sebezaměstnané;
 2. hledaly aktivně práci, čímž se rozumí např. registrace u úřadu práce, nebo jiné zprostředkovatelný práce, případně hledání práce přímo v podnicích, podnikání kroků pro založení vlastní firmy nebo hledání práce jiným způsobem;
 3. byly připraveny k nástupu do práce okamžitě nebo nejpozději do 14 dnů.

Pracovní síla

- ☒ Součet zaměstnaných a nezaměstnaných osob starších 15-ti let.
- ☒ **Míra nezaměstnanosti** - procentuální podíl nezaměstnaných na pracovní síle:

$$R = \frac{U}{L} \times 100$$

- ☒ R = míra nezaměstnanosti
- ☒ L = pracovní síla

Míra nezaměstnanosti

- ❏ **Obecná míra nezaměstnanosti** - podíl všech nezaměstnaných na veškeré pracovní síle daného území.
- ❏ **Specifická míra nezaměstnanosti** - např. podle věkových nebo vzdělanostních skupin obyvatelstva určitého území.

Sektory národního hospodářství

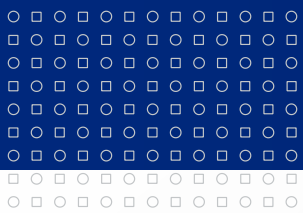
- Ukazatel celkové úrovně ekonomického rozvoje.
- Většina statistik – 3 úrovně (***primér***, ***sekundér*** a ***terciér***), někdy se vyčleňuje také i ***kvartér***.
- V našich podmínkách (např. PAVLÍK et al., 1986) se používá členění, které v hrubých rysech vychází z mezinárodně doporučené klasifikace ISIC (International Standard Industrial Classification of all Activities):
 - I. (I) zemědělství, lesnictví a rybářství
 - II. (II) průmysl a stavebnictví
 - III. (III) doprava, spoje, obchod, pohostinství a ubytování, bytové hospodářství,
 - (IV) výzkum a vývoj, školství, veřejná správa, peněžnictví a pojišťovnictví, ostatní nevýrobní činnosti.

Sociální struktura

- ❏ Na základě příslušnosti obyvatel k socioekonomickým nebo socioprofesionálním skupinám.
- ❏ Zachování druhové rozmanitosti - nespočívá v unifikaci a homogenosti sociálně ekonomického prostoru, ale naopak v zachování rozmanitosti a různorodosti projevů lidské existence.

Vazby

- ❏ obecně lidské (např. osobnostní, etické, solidární, etnografické),
- ❏ kooperativní, které se vytvářejí na bázi kulturně historického rozvoje území (pocity společného účasti či společného tvůrčího spolupodílení se na daném jevu).

Pro dnešek vše!!!

